

بررسی عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی (مطالعه‌ی موردی: استان اردبیل)

وکیل حیدری ساریان* - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه محقق اردبیلی

پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۱۰/۸   تأیید نهایی: ۱۳۹۰/۷/۲۰

چکیده

به باور بسیاری از کارشناسان، مهم‌ترین مانع توسعه‌ی بخش کشاورزی در ایران نظام بهره‌برداری؛ یعنی کوچکی و پراکندگی اراضی کشاورزی و تعداد زیاد بهره‌برداران این بخش است. این مسئله بعد از انجام اصلاحات ارضی در ایران به وجود آمده و از آن زمان تا کنون برای رفع آن، راه‌حل‌های گوناگون ارائه و اجرا شده‌اند که به دلایل مختلفی موفق نبوده و به شکست انجامیده است. در برنامه‌ی پنج ساله‌ی اول توسعه‌ی کشور، این مسئله بار دیگر مورد توجه قرار گرفته و برای حل آن تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی پیشنهاد شده است. پژوهش پیش رو، بررسی عوامل مؤثر بر تشکیل این تعاونی‌ها، در محدوده‌ی استان اردبیل را نشان می‌دهد. همچنین به این پرسش اساسی پرداخته شده است که آیا بین تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی و عوامل محیطی، اقتصادی، ترویجی و اجتماعی رابطه‌ی معناداری وجود دارد؟ برای رسیدن به این پاسخ، شاخص‌های تبیین‌کننده‌ی عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولیدی، بر اساس نوشتارهای موجود و منطقه‌ی مورد مطالعه گردآوری و پرسش‌نامه‌ای در سطح کشاورزان عضو تعاونی‌های تولیدی طراحی شد. بدین ترتیب از روش توصیفی - تحلیلی به شیوه‌ی پیمایشی استفاده شد. برای گزینش نمونه‌ها از روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای و تعداد نمونه‌ها با توجه به حجم جامعه‌ی مورد مطالعه ۳۰۰ نفر برآورد شده است. در نهایت، این نتیجه به دست آمد که عامل ترویجی، بیشترین تأثیر را در میزان تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی داشته است و در مرحله‌ی بعد عامل اجتماعی، عامل اقتصادی و عامل محیطی به ترتیب از عوامل تأثیرگذار در تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی بوده است. همچنین بر اساس یافته‌های این پژوهش، راهکارهایی برای هدایت کشاورزان به تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی در متن مقاله ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: تعاونی‌های تولیدی، توسعه‌ی روستایی، توسعه‌ی کشاورزی، استان اردبیل.

مقدمه

در نظریه‌های اقتصادی، نسبت به اهمیت توسعه کشاورزی در مقایسه با توسعه صنعت در رشد اقتصاد ملی، چرخشی شدید به وجود آمده است. اعتقاد اولیه "اصول‌گرایی صنعتی" جای خود را به تأکید بر اهمیت افزایش تولید و بهره‌وری بخش کشاورزی، در جریان کل رشد اقتصادی داده است (کوپاهی، ۱۳۷۸: ۲۲) و از آنجاکه یکی از بزرگترین مشکلات کشورهای رو به پیشرفت، پایین بودن میزان اشتغال، پایین بودن میزان تولید و بهره‌وری در بخش کشاورزی، دامن‌گیر شدن فقر روستایی و عقب‌ماندگی تاریخی روستاهاست و نیز، تعداد بسیاری از جمعیت جهان در نواحی روستایی کشورهای رو به پیشرفت زندگی می‌کنند و معیشت آنها از فعالیت‌های کشاورزی تأمین می‌شود، اگر دولت این کشورها به‌طور جدی در اندیشه رفاه مردم خود باشند، باید بر تنها راه فائق آمدن بر مشکل گرسنگی و دستیابی به امنیت غذایی از راه توسعه درست و زیربنایی کشاورزی تأکید کنند (Christou, 2005: 242-245). به سخنی دیگر، بخش چشمگیری از جمعیت کشورها در مناطق روستایی سکونت دارند و شغل اصلی آنان کشاورزی است؛ بنابراین دستیابی به توسعه روستایی بدون توجه به بخش کشاورزی و بهبود وضعیت این بخش ممکن نخواهد بود (دایزندی و همکاران، ۱۳۸۹: ۶۷). همچنین در این ارتباط می‌توان گفت، تعداد بسیاری از روستاییان در این کشورها با مشکلات فراوانی دست‌وپنجه نرم می‌کنند که عبارت‌اند از: پایین بودن میزان بازده محصولات کشاورزی در واحد سطح، عدم اشتغال کافی، نبود تغذیه کافی و گسترش سوءتغذیه، نبود امنیت غذایی، نداشتن دانش و مهارت، برخوردار نبودن از آموزش کافی و بیسوادی و جوان مرگ شدن زنان، افزایش مهاجرت روستایی و تشدید تضاد طبقاتی (ILO, 2008: 130-132).

با توجه به ویژگی‌های کلی بخش کشاورزی، اولویت وظیفه‌ی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در قبال این وضعیت، ایجاد دگرگونی عمیق در این بخش است که محتوای این دگرگونی به‌طور کوتاه عبارتست از: اصلاح ساختار موجود، ایجاد نهادها و سازمان‌های کارآمد و مورد نیاز، به‌وجود آوردن تفکر جدید در جمعیت روستایی و برانگیختن آنها برای برخورد نوین با مسائل (انصاری، ۱۳۷۰: ۳۲). همچنین بخش کشاورزی به حدی گسترده است که در عمل بدون مشارکت کشاورزان، رسیدن به اهداف و مراتب بالای توسعه غیرممکن ارزیابی شده است (امینی و رضانی، ۱۳۸۵: ۱۲۱). افزون‌براین، توسعه روستایی نخستین گام به‌سوی توسعه ملی است و مهم‌ترین عامل توسعه روستایی، بسترسازی لازم برای ارتقای توان و اشتیاق روستاییان برای تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی، برپایه اصل پایداری و سودآوری است. (Ahmad, 2008: 234)

استان اردبیل قابلیت‌ها و استعدادهای فراوانی در زمینه کشاورزی دارد که به‌دلایل گوناگونی از این استعدادهای نهفته بهره‌ی چندانی نبرده و از فقر، بیسوادی، سوءتغذیه، کارایی پایین کشاورزی و... رنج می‌برد. به همین دلیل، ایجاد زمینه‌های لازم برای گسترش و بهره‌گیری از پتانسیل‌های بالقوه‌ی بخش کشاورزی در سطح استان، ضروری است که به‌دلیل نارسایی‌های بسیاری چون، بهره‌وری پایین عوامل، ضعف در مدیریت، کارا نبودن واحدها و اعمال شیوه‌های سنتی تولید، از نیل به رشد مطلوب توسعه بازمانده است. در این راستا، تشکیل تعاونی‌های تولیدی روستایی تا حدودی اسباب گسترش توانایی‌های بالقوه‌ی بخش کشاورزی را محقق می‌کند.

درنهایت، هدف این مقاله بررسی عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی استان اردبیل است

برای رسیدن به این انگیزه، نوشتار پیش‌رو، در پی آن است که این سؤال را مورد بررسی و کنکاش قرار دهد: آیا بین عامل ترویجی، محیطی، اجتماعی و اقتصادی با عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید روستایی ارتباط معنادار وجود دارد؟ در این ارتباط ابتدا مبانی نظری تعاونی‌های تولیدی مورد بحث قرار گرفته و سپس با ارائه‌ی چارچوب مفهومی، عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی بررسی شده است.

مبانی نظری

در ایران بعد از اصلاحات ارضی، شاهد پیدایش انواع نظام بهره‌برداری، همانند تعاونی‌ها در بخش کشاورزی بوده‌ایم. این نظام‌ها را در عمل می‌توان همچون ابزارهای مؤثری برای توسعه‌ی روستایی دانست و باید آنها را در حکم بخشی ضروری سیاست‌های توسعه‌ی روستایی و مرتبط با برنامه‌های ملی در نظر گرفت (کشوری، ۱۳۸۰: ۸). در این ارتباط بسیاری از پژوهشگران معتقدند که برای رسیدن به امنیت غذایی کشور، باید به یکی از مسائل اساسی در کشاورزی توجه کرد که همانا مسئله‌ی نظام بهره‌برداری است. تعاونی‌های روستایی را می‌توان نمونه‌ی بارز نهادهایی دانست که برای رفع نیازهای اساسی کشاورزان به‌وجود آمده‌اند (Suleman, 2008: 22-28).

با توجه به ناکارآمدی نظام خرده‌دهقانی در ایجاد تحرک و پویایی در بخش کشاورزی، بخش تعاونی ابزار مناسبی برای بهبود وضعیت کشاورزی است. تعاونی‌های روستایی در بازتوزیع منافع حاصل از رشد بخش کشاورزی، ایجاد اشتغال پویا و مولد، توسعه‌ی مشارکت مردمی در بخش کشاورزی، پایین آوردن خطر سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، کاهش هزینه‌های دولتی در تولید و... نقش مؤثر و منحصر به فردی ایفا می‌کنند. پژوهش‌های انجام شده در خصوص تعاونی‌ها نشان می‌دهد که بهره‌برداری سرمایه در شرکت تعاونی، به مراتب بیشتر از بخش خدمات و بخش خصوصی است (Henrick, 2007: 142-146). همچنین نتایج پژوهش دیگری نشان داده است که در بسیاری از کشورهای رو به پیشرفت، یکی از مهم‌ترین موانع توسعه‌ی کشاورزی به‌طور اخص و توسعه‌ی روستایی به‌طور اعم، مسئله‌ی نظام بهره‌برداری، یعنی کوچکی و پراکندگی اراضی کشاورزی، وجود تعداد زیاد بهره‌بردار و نبود تعاونی‌ها و نهادهای مناسب در این بخش است که می‌توان با تجمیع و متشکل کردن کشاورزان در چارچوب تعاونی‌های تولید روستایی این مشکل را برطرف کرد (Louloudis, 2006: 64-67). در واقع، تعاونی‌های تولید روستایی بستر و زیربنای مناسبی برای حمایت از هر نوع ساختار و نهادهای کوچک تولیدی، خدماتی و اجتماعی کشاورزی، در راستای کاهش برخی از مشکلات مناطق روستایی هستند (حاجی میررحیمی، ۱۳۸۵: ۵۴). تعاونی‌های تولیدی نقش مهمی در توسعه‌ی روستایی دارند، به‌گونه‌ای که از آنها به‌عنوان محیط پویا و فعال کشاورزی و پنجره‌هایی به سوی دنیای کشاورزی یاد شده است (زمانی و احمدی، ۱۳۸۸: ۱۱۸). تعاونی‌های تولیدی با پرورش روحیه‌ی خودیاری، بهبود کیفیت زندگی مردم روستایی، ترویج عادت صرفه‌جویی، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری روستایی، در راستای اهداف تولید بیشتر و توسعه‌ی صنعتی و... به توسعه‌ی روستایی شتاب بیشتری می‌بخشند (حیدری ساربان، ۱۳۸۲: ۲۰۵-۲۰۳). افزون‌براین با تشکیل تعاونی‌های تولید در مناطق روستایی، مشارکت روستاییان در برنامه‌های توسعه‌ای بیشتر می‌شود، مقیاس زراعت و میزان بهره‌وری بالا می‌رود، عملکرد نیروی انسانی بهبود و هزینه‌های تولید کاهش می‌یابد. همچنین به‌دلیل فعالیت گروهی روستاییان در

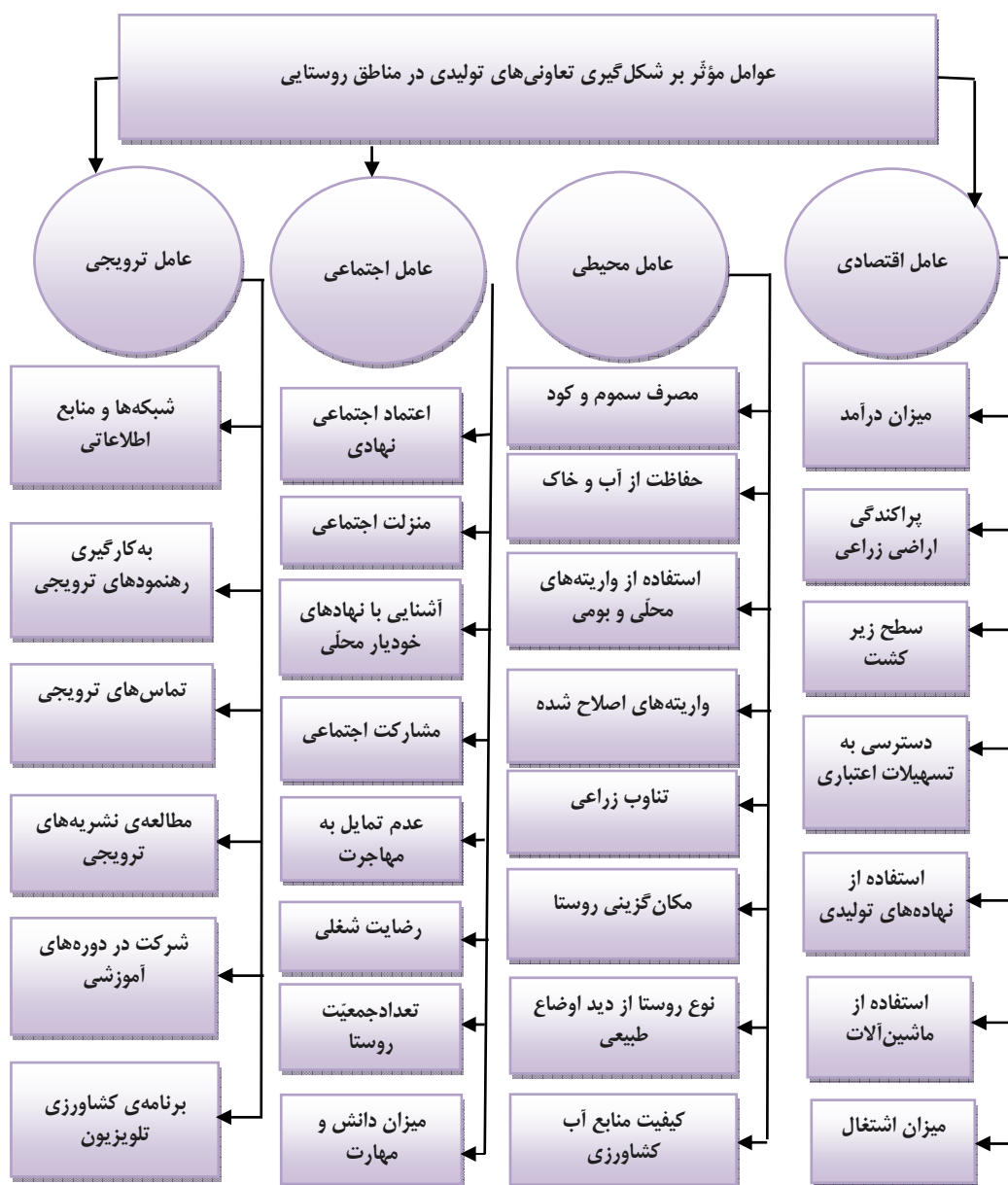
تعاونی‌ها، میزان محصولات کشاورزی در واحد سطح بالا رفته و این‌گونه روستاییان به بالاترین سود دست می‌یابند. درنهایت، به دلیل بالا رفتن ظرفیت‌های شناختی (آگاهی و دانش)، روستاییان بهتر می‌توانند در تعیین سرنوشت اجتماعی، سیاسی و اقتصادی خود مشارکت کنند (حیدری ساریان، ۱۳۸۵: ۲۲۷).

بیرچال^۱ در مطالعات خود پیرامون آثار اشتغال‌زایی تعاونی‌های تولید در کشور تایلند به این نتیجه رسید که تعاونی‌ها در زمینه‌ی ارتقای شاخص‌های محیطی، اقتصادی و اجتماعی در نواحی روستایی، از جمله ارتقای میزان درآمد ناخالص، یکپارچگی اراضی زراعی، افزایش سطح زیر کشت، دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، حفاظت از منابع آب و خاک، ارتقای منزلت اجتماعی و اعتماد اجتماعی - نهادی به موفقیت‌های چشمگیری نائل شده‌اند (Birchall, 2004: 23). همچنین برندا^۲ در مطالعات خود پیرامون بررسی آثار تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی دریافت که تعاونی‌های تولیدی در زمینه‌های گوناگون از جمله اشتغال‌زایی، کنترل مهاجرت، ارتقای استفاده از کالاهای مصرفی بادوام و بی‌دوام به موفقیت‌هایی نائل شده‌اند، ولی هنوز در زمینه‌های مدیریتی و توزیع مساوی درآمدها با مشکل اساسی مواجه هستند (Bernda, 2006: 76-77). اسمیت^۳ در مطالعات خود پیرامون تعاونی‌های کشاورزان و آثار آن در توسعه‌ی مناطق روستایی در غرب سودان به این نتیجه رسید که با تشکیل تعاونی‌ها، به دلیل استفاده از واریته‌های محلی و بومی، استفاده از واریته‌های اصلاح شده مبتنی بر پایداری، دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، شرکت در دوره‌های آموزشی و مطالعات نشریه‌های ترویجی، درآمد اعضا افزایش یافته است (Smith, 2009: 99-100). پادودیال^۴ در بنگلادش در پژوهشی با عنوان "تشکیل تعاونی‌های تولیدی، گامی مهم در جلوگیری از مهاجرت روستاییان" به این نتیجه رسیده است که بین تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی با میزان مشارکت اجتماعی، تماس‌های ترویجی و اعتماد اجتماعی - نهادی رابطه‌ی مستقیم و معناداری وجود دارد (Pavdial, 2010: 234-237). انترنام^۵ در مطالعات خود پیرامون عوامل مؤثر بر شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی کشور مالزی به این نتیجه رسید که بین میزان اعتماد اجتماعی - نهادی، منزلت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شبکه‌ها و منابع اطلاعاتی با شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی، رابطه‌ی مستقیم و معنادار و بین به‌کارگیری رهنمودهای ترویجی مروّجان و تماس‌های ترویجی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد (Entrnam, 2007: 21-26). نیلسون^۶ در پژوهشی با عنوان "بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری تعاونی‌های روستایی در اتیوپی" به این نتیجه رسید که تعداد قطعات اراضی زراعی و وسعت اراضی کشاورزی، هیچ تأثیری در شکل‌گیری تعاونی‌های روستایی ندارد؛ ولی مقدار درآمد ناخالص کشاورزی، سطح اراضی دیم و دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری در شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی مؤثر است (Nilson, 2005: 65-58). اورتمان^۷ در پژوهشی که در مناطق روستایی کشور ونزوئلا پیرامون نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه‌ی روستایی انجام

1. Birchall
2. Bernda
3. Smith
4. Pavdial
5. Entrnam
6. Nillson
7. Ortman

داد به این نتیجه رسید که بین میزان مصرف سموم، میزان حفاظت از منابع آب و خاک و میزان تناوب زراعی با تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی رابطه‌ی مستقیم و معناداری وجود دارد؛ ولی بین میزان استفاده از واریته‌های محلی و بومی، میزان استفاده از واریته‌های اصلاح شده مبتنی بر پایداری با تشکیل تعاونی‌های تولیدی ارتباط معناداری وجود ندارد (Ortman, 2009: 456-459). در مطالعه‌ای که آدیوم^۱ پیرامون موانع تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی هند انجام داد، این نتیجه حاصل شد که بین متغیرهای توصیه‌ی کشاورزان همسایه و هم محل، مددکاران ترویجی، برنامه‌ی کشاورزی تلویزیون، توصیه‌ی شوراها، اسلامی محل، شرکت در دوره‌های آموزشی، ملاقات با کشاورزان بخش کشاورزی منطقه و مشاوره‌های کارشناسان سازمان نظام کشاورزی و منابع طبیعی با شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی روستایی ارتباط معناداری وجود دارد؛ ولی بین بخش خصوصی، ایستگاه‌های پژوهشی، میزان حضور مأموران کشاورزی، طرح‌های ترویجی منطقه، مدیریت جهاد کشاورزی، مطالعات نشریه‌های ترویجی، بخش‌های خصوصی و کشاورزان پیشرو با تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد (Adeayoum, 2009: 2-6). طاهرخانی و حیدری ساربان پیرامون نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه‌ی مناطق روستایی شهرستان مشکین شهر انجام دادند، این پژوهشگران دریافتند که بین مؤلفه‌های اقتصادی (کالاها، مصرفی با دوام و کالاها، مصرفی بی‌دوام) و اجتماعی - فرهنگی (وضعیت امنیت شغلی، امیدآوری به شغل آینده، ایجاد اشتغال، میزان تمایل به ماندگاری در روستا، روحیه‌ی کار گروهی، وضعیت فعالیت‌های آموزشی، استفاده از کالاها، فرهنگی، فعالیت‌های ورزشی، کلاس‌های ذوقی - هنری، میزان مراد با دوستان و خویشاوندان و میزان مسافرت) با توسعه‌ی مناطق روستایی رابطه‌ی مستقیم و معناداری وجود دارد (طاهرخانی و حیدری ساربان، ۱۳۸۳: ۱۲۴-۱۱۳). همچنین درویشی‌نیا موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی و به‌دنبال آن عضویت روستاییان در تعاونی‌های تولیدی را نگرش اعضا نسبت به تعاونی و رضایتمندی اعضا از تعاونی و مشارکت اجتماعی مرتبط می‌داند (درویشی‌نیا، ۱۳۷۹: ۶۵) رنجبری و منفردی‌راز بر این باورند که آموزش و ترویج تعاون، سبب افزایش کارایی و بهره‌موری تعاونی‌ها می‌شود که به آن کمتر توجه شده است (رنجبری و منفردی‌راز، ۱۳۸۶: ۱۱۹-۱۱۰). قرن‌ها در یافته‌های خود پیرامون مطالعه عوامل مؤثر بر گرایش روستاییان به تشکیل تعاونی‌های روستایی به این نتیجه رسید که بین میزان دخالت دولت، میزان آگاهی مردم، نوع شغل و میزان خطرپذیر بودن روستاییان با تشکیل تعاونی‌های روستایی رابطه‌ی معناداری وجود دارد (قرنی آرنی، ۱۳۸۲: ۱۴۰-۱۳۵). احمدی در یافته‌های خود به این نتیجه رسید که بین تماس پاسخ‌گویان با مراکز خدمات کشاورزی، دسترسی افراد به نهاده‌ها و تسهیلات تولیدی و میزان استفاده از وام و اعتبارات با عضویت افراد در تعاونی‌های تولید روستایی رابطه‌ی معناداری وجود دارد (احمدی، ۱۳۷۸: ۱۴۰-۱۳۸). فاضل‌نیا در یافته‌های خود پیرامون تحلیل عوامل مؤثر بر شناخت و آگاهی روستاییان از بخش تعاون و ارائه‌ی الگوی راهبردی با تأکید بر عوامل محیطی به این نتیجه رسید که بین نوع روستای محل سکونت از دید اوضاع طبیعی، تعداد جمعیت محل سکونت، کیفیت منابع آب کشاورزی و مکان‌گزینی روستای محل سکونت با میزان شناخت و آگاهی تعاونی ساکنان مناطق مختلف روستایی رابطه‌ی معنادار

وجود دارد؛ ولی بین نوع روستای محل سکونت از دید ریخت، کیفیت خاک کشاورزی و متوسط بارندگی سالانه‌ی روستای محل سکونت با میزان شناخت و آگاهی تعاونی ساکنان مناطق مختلف روستایی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد (فاضل‌نیا، ۱۳۸۳: ۲۵۷-۲۵۶). در نهایت پژوهش‌های انجام شده در مورد عوامل مؤثر در تشکیل تعاونی‌های تولیدی روستایی در جدول شماره‌ی ۱ و چارچوب نظری پژوهش با توجه به مرور ادبیات و پیش‌نگاشته‌های موضوع و بر اساس اهداف پژوهش، در شکل شماره‌ی ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. چارچوب نظری پژوهش

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۱. معرفی پژوهش‌های انجام شده در خصوص عوامل مؤثر در تشکیل تعاونی‌های تولیدی روستایی

پژوهشگر	عنوان پژوهش	متغیرهای مورد مطالعه
بیرچال (۲۰۰۵)	نقش تعاونی‌های تولیدی در اشتغال‌زایی مناطق روستایی	ارتقای میزان درآمد ناخالص، یکپارچگی اراضی، افزایش سطح زیرکشت، دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، حفاظت آب و خاک، ارتقای منزلت اجتماعی و اعتماد اجتماعی - نهادی.
برندا (۲۰۰۶)	بررسی آثار تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی	اشتغال‌زایی، کنترل مهاجرت، ارتقای مصرف کالاهای بادوام و بی‌دوام و توزیع مساوی درآمدها.
اسمیت (۲۰۰۹)	تعاونی‌های کشاورزان و آثار آن در توسعه مناطق روستایی	میزان استفاده از واریته‌های محلی و بومی، میزان استفاده از واریته‌های اصلاح‌شده مبتنی بر پایداری، دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، شرکت در دوره‌های آموزشی و مطالعه‌ی نشریه‌های ترویجی.
پاودیال (۲۰۰۶)	تشکیل تعاونی‌های تولیدی گامی مهم در جلوگیری از مهاجرت روستاییان	مشارکت اجتماعی، تماس‌های ترویجی، ارتقای اعتماد اجتماعی - نهادی.
انترنام (۲۰۰۷)	عوامل مؤثر بر شکل‌گیری تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی	میزان اعتماد اجتماعی - نهادی، منزلت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شبکه‌ها و منابع اطلاعاتی، به‌کارگیری رهنمودهای ترویجی مروجان و تماس‌های ترویجی.
نیلسون (۲۰۰۵)	بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری تعاونی‌های روستایی	مقدار درآمد ناخالص کشاورزی، سطح اراضی دیم و دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری.
اورتمان (۲۰۰)	نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه روستایی	میزان مصرف سموم، میزان حفاظت از منابع آب و خاک و میزان تناوب زراعی.
آدایوم (۲۰۰۹)	بررسی موانع تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی	توصیه‌ی کشاورزان همسایه و هم محل، مددکاران ترویجی، برنامه‌ی کشاورزی تلویزیون، توصیه‌ی شوراها، اسلامی محل، شرکت در دوره‌های آموزشی، ملاقات با کشاورزان بخش کشاورزی منطقه، مشاوره‌های کارشناسان سازمان نظام کشاورزی و منابع طبیعی.
طاهرخانی و حیدری ساربان (۱۳۸۲)	نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه مناطق روستایی شهرستان مشکین شهر	مؤلفه‌های اقتصادی (کالاهای مصرفی با دوام و کالاهای مصرفی بی‌دوام) و اجتماعی - فرهنگی (وضعیت امنیت شغلی، امیدآوری به شغل آینده، ایجاد اشتغال، میزان تمایل به ماندگاری در روستا، روحیه کار گروهی، وضعیت فعالیت‌های آموزشی، استفاده از کالاهای فرهنگی، فعالیت‌های ورزشی، کلاس‌های ذوقی - هنری، میزان مرادده با دوستان و خویشاوندان و میزان مسافرت)
درویشی نیا (۱۳۷۹)	ارزیابی میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در استان مازندران	نگرش اعضا نسبت به تعاونی، رضایت‌مندی اعضا از تعاونی و مشارکت اعضا.
احمدی (۱۳۷۸)	بررسی عوامل مؤثر بر عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولیدی در قالب الگوی تلفیقی انتشار نوآوری‌ها در استان فارس	تماس پاسخ‌گویان با مراکز خدمات کشاورزی، اعتماد پاسخ‌گویان به توصیه‌های مروجان و میزان استفاده افراد از وام و تسهیلات تولیدی.
قرنی (۱۳۸۲)	مطالعه‌ی عوامل مؤثر بر گرایش روستاییان به تشکیل تعاونی‌های روستایی (مطالعه‌ی موردی: دهستان قنات قم)	میزان دخالت دولت، میزان آگاهی مردم، نوع شغل و میزان خطرپذیری.
فاضل نیا (۱۳۸۲)	تحلیل عوامل مؤثر بر شناخت و آگاهی روستاییان از بخش تعاون و ارائه‌ی الگوی راهبردی با تأکید بر عوامل محیطی (مورد: استان سمنان)	نوع روستای محل سکونت از دید اوضاع طبیعی (دشتی، کوهستانی و کوهپایه‌ای)، تعداد جمعیت روستای محل سکونت، کیفیت منابع آب کشاورزی محل سکونت، مکان‌گزینی روستا (روستاها مستقر در کنار جاده‌ی اصلی و دور از جاده‌ی اصلی).

منبع: یافته‌های پژوهش

منطقه‌ی مورد مطالعه

استان اردبیل در شمال غربی فلات ایران با بیش از ۱۸ هزار و ۵۰ کیلومتر مربع، کمابیش یک درصد مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. همچنین این استان بر اساس تازه‌ترین بخش‌بندی کشوری، ۹ شهرستان، ۲۵ بخش، ۶۶ دهستان و ۲۱۹۳ آبادی دارد. شهرهای اردبیل، نمین، نیر، بیله‌سوار، پارس‌آباد، خلخال، کوثر، مشکین شهر و گرمی شهرهای آن را تشکیل می‌دهند.

روش تحقیق

در این پژوهش برای گردآوری اطلاعات با توجه به موقعیت جغرافیایی استان اردبیل و تنوع کشاورزان این استان، اعضای تعاونی‌های تولیدی در سه گروه قرار داده شدند. این گروه‌ها شامل شهرستان‌های اردبیل، مشکین شهر و پارس‌آباد است. روش گردآوری داده‌ها به دو شکل اسنادی (داده‌های ثانویه) و پیمایشی (داده‌های اولیه) و ابزار مورد استفاده در روش پیمایشی، پرسش‌نامه بوده است. برای این کار با توجه به سؤال‌های پژوهش به تهیه‌ی پرسش‌نامه اقدام شد. همچنین در این پژوهش برای گزینش نمونه‌ها از روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شده است. در روش خوشه‌ای به‌طور تصادفی سه شهرستان مشکین شهر، اردبیل و پارس‌آباد به‌عنوان نمونه و در روش چندمرحله‌ای از هر شهرستان یک بخش به‌عنوان مرحله‌ی اول انتخاب شدند. در مرحله‌ی دوم از هر بخش یک دهستان انتخاب و در مرحله‌ی سوم به تعداد نمونه‌های مشخص شده از هر دهستان، تعدادی روستا به‌شکل تصادفی برگزیده شدند. در مرحله‌ی نهایی نیز تعدادی از اعضای تعاونی‌های تولیدی به‌صورت تصادفی برگزیده شدند و پرسش‌نامه پژوهش به آنان داده شد. یادآوری می‌شود که تعدادی از پرسش‌نامه‌ها نیز با مراجعه به سازمان‌های دست‌اندرکار توسعه‌ی کشاورزی در شهرستان‌های مورد مطالعه کامل شده است. سپس با توجه به حجم نمونه (۳۰۰) از هر شهرستان یک بخش مشخص شد و سپس با نمونه‌گیری تصادفی پرسش‌نامه تکمیل شد. همچنین تعداد نمونه برای شهرستان‌های اردبیل حدود (۱۰۶) نفر، مشکین شهر (۸۷) نفر و پارس‌آباد حدود (۱۰۱) نفر تعیین شدند و در نهایت برای دقت بیشتر و کاهش خطا، میزان حجم نمونه به (۳۰۰) نفر افزایش یافت. تعداد نمونه‌های این پژوهش براساس جدول مطالعات کرجیس و مورگان و با توجه به حجم جامعه‌ی مورد مطالعه، ۳۰۰ نفر برآورد شده است. برای تعیین روایی^۱ پرسش‌نامه تهیه شده، از ایده‌های چند از همکاران صاحب‌نظر در زمینه‌ی مطالعاتی و تعدادی از کارشناسان و استادان گروه‌های اقتصاد، مهندسی ترویج و آموزش کشاورزی، مهندسی توسعه‌ی روستایی، جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و تعدادی از کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استفاده شده است. برای تعیین پایایی^۲ کمی پرسش‌نامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ^۳ و نرم‌افزار SPSS بهره برده شده است. در پژوهش پیش رو، مقدار آلفای مذکور (۰/۷۸) محاسبه شد که این مقدار مورد پذیرش است. متغیرهای نوشتار حاضر، شامل متغیر مستقل و وابسته بودند که در این راستا متغیر مستقل دربرگیرنده‌ی عامل اقتصادی، عامل محیطی، عامل اجتماعی و

1. Reliability

2. Validity

3. Corn Bach alpha

عامل ترویجی و متغیر وابسته نیز، میزان عضویت در تعاونی‌های تولیدی در استان اردبیل است. گفتنی است عامل اقتصادی با مؤلفه‌های (میزان درآمد، پراکندگی اراضی، سطح زیر کشت، دسترسی به تسهیلات اعتباری، استفاده از نهاده‌های تولیدی، استفاده از ماشین‌آلات و میزان اشتغال) و عامل محیطی با مؤلفه‌های (مصرف سموم و کود، حفاظت از منابع آب و خاک، استفاده از وارپته‌های محلی و بومی، استفاده از وارپته‌های اصلاح شده مبتنی بر پایداری و تناوب زراعی، کیفیت خاک کشاورزی، مکان‌گزینی روستای محل سکونت، نوع روستای محل سکونت از دید شرایط طبیعی، کیفیت منابع آب کشاورزی) و عامل اجتماعی با مؤلفه‌های (اعتماد اجتماعی نهادی، منزلت اجتماعی، آشنایی با نهادهای خودیار محلی، مشارکت اجتماعی، تمایل به ماندگاری در روستا، رضایت شغلی و تعداد جمعیت محل سکونت) و عامل ترویجی با مؤلفه‌های (شبکه‌ها و منابع اطلاعاتی، به‌کارگیری رهنمودهای ترویجی، تماس‌های ترویجی، مطالعه‌ی نشریه‌های ترویجی، شرکت در دوره‌های آموزشی و میزان استفاده از برنامه‌ی کشاورزی تلویزیون) مورد سنجش قرار گرفته است. در نهایت، این پژوهش با توجه به مبانی نظری و همچنین اطلاعات جمع‌آوری شده از روش پرسش‌نامه و تعیین متغیرهای مؤثر در عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولیدی، به تجزیه و تحلیل متغیرها با استفاده از آزمون‌های آماری مختلف مانند کای اسکویر^۱، رگرسیون چندگانه^۲ و مدل تحلیل مسیر^۳ پرداخته شده است.

بحث و یافته‌ها

همان‌گونه که در جدول شماره‌ی ۲ دیده می‌شود، نتایج آزمون کای اسکویر در رابطه با ویژگی‌های مختلف پاسخ‌گویان از دید مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، محیطی و ترویجی نشان داد با توجه به اینکه سطح معناداری χ^2 در تمامی عامل‌ها به جز عامل محیطی کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین فرض H_1 تأیید می‌شود و با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت که بین عامل اجتماعی، ترویجی و اقتصادی با عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید روستایی رابطه‌ی معناداری وجود دارد.

جدول ۲. نتایج آزمون کای اسکویر برای تعیین وجود رابطه میان ویژگی‌های مختلف افراد از دید مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، ترویجی و محیطی و عضویت آنها در تعاونی‌های تولید

ویژگی‌ها	کای اسکویر	وی کرامرز	سطح معناداری
عامل محیطی	۱/۹۱	۰/۸۴۸	۰/۹۰۲
عامل اجتماعی	۱/۵۰۰	۰/۸۶۵	۰/۰۱۰
عامل ترویجی	۱/۰۳	۰/۲۵۲	۰/۰۰۰
عامل اقتصادی	۷۹/۱۰	۰/۲۲۰	۰/۰۲۳

منبع: یافته‌های پژوهش

1. Chi-Square
2. Multiple Regression
3. Path Analysis Model

گفتنی است برای تبیین و تعیین معادله‌ی خطی رگرسیون متغیر وابسته با متغیرهای مستقل معنادار در این پژوهش، از تجزیه و تحلیل رگرسیون چند متغیره خطی به روش گام‌به‌گام بهره گرفته شد. همان‌گونه که در جدول شماره‌ی ۳ مشاهده می‌شود، نخست مؤلفه‌های ترویجی وارد معادله‌ی رگرسیون شده است. از بین متغیرهای مؤلفه‌های ترویجی، سه متغیر به‌وسیله‌ی رایانه در معادله باقی‌مانده و متغیرهای دیگر از معادله خارج شده‌اند، این سه متغیر توانسته‌اند (۱۲٪) درصد از تغییرات را بیان کنند ($R^2 = 12\%$). همچنین در مؤلفه‌های اجتماعی، ضرایب همبستگی چندگانه برابر با مقدار ۳۵٪ است. این مقدار ضریب نشان‌دهنده‌ی رابطه میان متغیرهای مستقل (پیش‌بین) و متغیر وابسته (ملاک)، یعنی عضویت در تعاونی‌های تولیدی است.

جدول ۳. نتایج به‌دست‌آمده از رگرسیون چند متغیره با ورود متغیرهای مؤلفه‌ی ترویجی به معادله

سطح معناداری	مقدار t	Beta	سطح معناداری F	مقدار F	R^2 تعدیل‌شده		R	مدل	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۰	۶/۳۲	۰/۵۴۵	۰/۰۰۰	۱۸/۱۴	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۲۴	رهنمودهای ترویجی مروّجان	
۰/۰۰۰	-۴/۹۳	-۰/۵۲۶	۰/۰۰۰	۱۷/۳۹	۰/۰۹	۰/۱۰	۰/۳۲	مطالعات نشریه‌های ترویجی	
۰/۰۰۰	۲/۸۷	۰/۲۱۹	۰/۰۰۰	۱۴/۶۳	۰/۱۲	۰/۱۲	۰/۳۵	شبکه‌ها و منابع اطلاعاتی	

منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که در جدول شماره‌ی ۴ نشان داده شده است از میان متغیرهای مؤلفه‌ی اقتصادی، سه متغیر در معادله باقی مانده‌اند که توانسته‌اند (۱۳٪) درصد از تغییرات را بیان کنند ($R^2 = 13\%$). همچنین در مدل متغیرهای مؤلفه‌ی اقتصادی، ضرایب همبستگی چندگانه مقدار ۳۶٪ است. این مقدار ضریب نشان‌دهنده‌ی رابطه میان متغیرهای مستقل (پیش‌بین) و متغیر وابسته (ملاک) یعنی عضویت در تعاونی‌های تولیدی است.

جدول ۴. نتایج کسب‌شده از رگرسیون چند متغیره با ورود متغیرهای مؤلفه‌ی اقتصادی به معادله

سطح معناداری	مقدار t	Beta	سطح معناداری F	مقدار F	R^2 تعدیل‌شده		R	مدل	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۰	۵/۵۷	۰/۴۰۱	۰/۰۰۰	۲۶/۳۱	۰/۰۷	۰/۰۸	۰/۲۸	میزان درآمد ناخالص	
۰/۰۰۱	-۳/۲۶	-۰/۱۸۲	۰/۰۰۰	۲۰/۹۶	۰/۱۱	۰/۱۲	۰/۳۵	سطح زیرکشت	
۰/۰۴۸	-۱/۹۸	-۰/۱۴۶	۰/۰۰۰	۱۵/۴۲	۰/۱۲	۰/۱۳	۰/۳۶	دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری	

منبع: یافته‌های پژوهش

همان گونه که در جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود با ورود متغیرهای مؤلفه‌ی اجتماعی به معادله، پنج متغیر در معادله باقی مانده‌اند که مجموع آنها توانایی تبیین (۳۸٪) درصد از تغییرات متغیر وابسته را داشته‌اند. همچنین در مدل متغیرهای مؤلفه‌ی اجتماعی، ضرایب همبستگی چندگانه برابر با ۶۱٪ است. این مقدار ضریب نشان‌دهنده‌ی رابطه میان متغیرهای مستقل (پیش‌بین) و متغیر وابسته (ملاک)، یعنی عضویت در تعاونی‌های تولیدی است.

جدول ۵. نتایج به‌دست آمده از رگرسیون چند متغیره با ورود متغیرهای مؤلفه‌ی اجتماعی به معادله

سطح معناداری	مقدار t	Beta	سطح معناداری F	مقدار F	R^2 تعدیل شده	R	مدل	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۰	۶/۷۴	۰/۵۳۸	۰/۰۰۰	۶۰/۵۹	۰/۲۴	۰/۲۴	مشارکت اجتماعی	
۰/۰۰۰	-۵/۵۷	-۰/۶۴۳	۰/۰۰۰	۳۹/۴۹	۰/۲۹	۰/۳۰	میزان دانش و مهارت	
۰/۰۰۰	۴/۴۳	۰/۵۰۴	۰/۰۰۰	۳۱/۳۷	۰/۳۳	۰/۳۴	اعتماد اجتماعی نهادی	
۰/۰۰۰	-۳/۱۲	-۰/۲۵۴	۰/۰۰۰	۲۵/۰۳	۰/۳۴	۰/۳۵	میزان رضایت شغلی	
۰/۰۱۰	۲/۵۹	۰/۲۴۴	۰/۰۰۰	۲۲/۰۱	۰/۳۶	۰/۳۸	منزلت اجتماعی	

منبع: یافته‌های پژوهش

همان گونه که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود با ورود متغیرهای مؤلفه‌ی محیطی به معادله، سه متغیر در معادله باقی مانده‌اند که مجموع آنها توانایی تبیین (۰/۰۷) درصد از تغییرات متغیر وابسته را داشته‌اند ($R^2=0/07$). همچنین در مدل متغیرهای مؤلفه‌ی محیطی ضرایب همبستگی چندگانه برابر با ۲۶٪ است. این مقدار ضریب نشان‌دهنده‌ی رابطه میان متغیرهای مستقل (پیش‌بین) و متغیر وابسته (ملاک)، یعنی عضویت در تعاونی‌های تولیدی است.

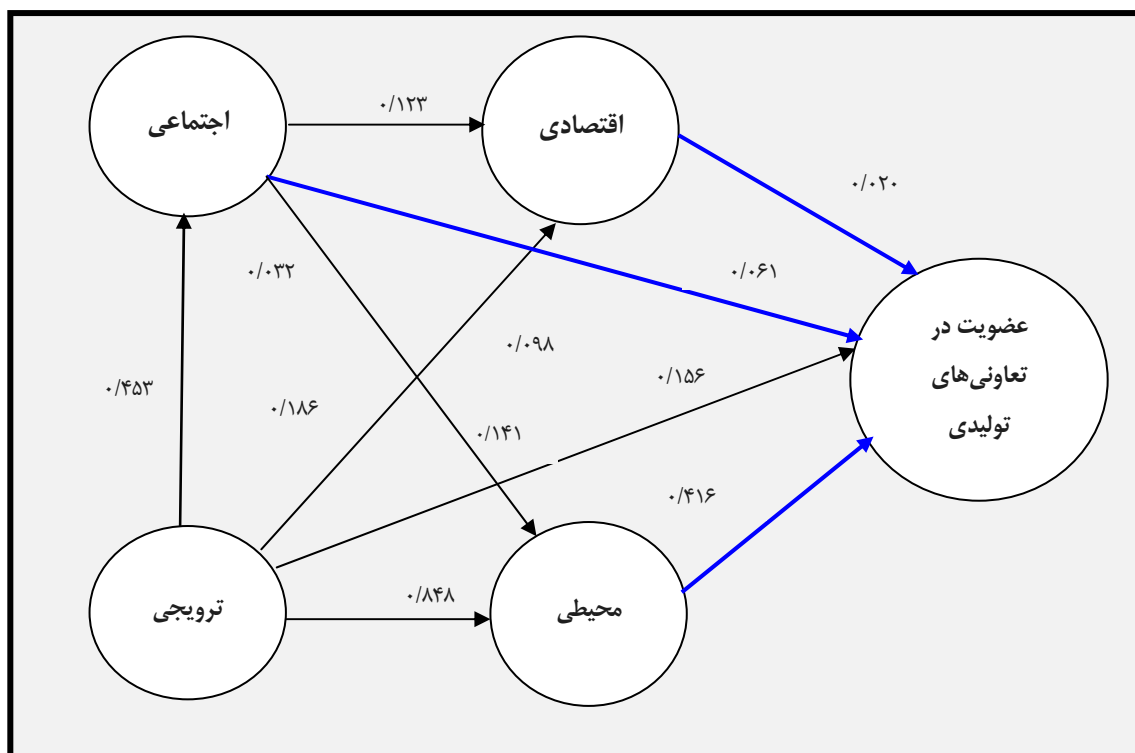
جدول ۶. نتایج به‌دست آمده از رگرسیون چند متغیره با ورود متغیرهای مؤلفه‌ی محیطی به معادله

سطح معناداری	مقدار t	Beta	سطح معناداری F	مقدار F	R^2 تعدیل شده	R	مدل	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۰	۳/۵۵	۰/۱۷۰	۰/۰۰۱	۱۲/۱۶	۰/۰۲	۰/۰۲	نوع روستا از دید شرایط طبیعی	
۰/۰۰۲	۳/۱۸	۰/۱۵۳	۰/۰۰۰	۱۰/۶۵	۰/۰۴	۰/۰۵	مکان‌گزینی روستا	
۰/۰۰۴	-۲/۹۳	-۰/۱۴۱	۰/۰۰۰	۱۰/۰۹	۰/۰۶	۰/۰۷	میزان حفاظت از منابع آب و خاک	

منبع: یافته‌های پژوهش

برای آزمون فرضیه‌ی پژوهش، افزون بر اینکه از رگرسیون چندمتغیره استفاده شد، لازم دیدیم ضمن بررسی آثار مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، آثار غیرمستقیم این متغیرها را نیز مورد بررسی قرار دهیم و روابط میان متغیرها را مطابق با واقعیت‌های موجود در تحلیل وارد کنیم؛ زیرا این فن بر پایه‌ی مجموعه‌ای از تحلیل رگرسیون چندگانه و بر اساس فرض ارتباط میان متغیرهای مستقل و وابسته استوار است.

گفتنی است در این مرحله به صورت یکجا به تحلیل مسیر عوامل اصلی تأثیرگذار بر میزان عضویت در تعاونی‌های تولیدی روستایی مبادرت شده است. نتایج حاصل از تحلیل مسیر چهار عامل اصلی شامل: ترویجی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی در شکل شماره‌ی ۲ نشان داده شده است. بر این اساس و همچنین بر اساس ضرایب همبستگی موجود، عامل ترویجی، به ترتیب بیشترین تأثیر را در میزان عضویت در تعاونی‌های تولید روستایی داشته است، بدین معنی که عامل ترویجی، نه تنها آثار مستقیمی بر افزایش میزان عضویت در تعاونی‌های تولیدی روستاهای نمونه داشته، بلکه با تأثیرگذاری بر سه عامل دیگر، آثار غیرمستقیمی نیز در این زمینه ایجاد کرده است که نباید مورد بی‌توجهی قرار گیرد. این موضوع نشان‌دهنده‌ی وجود اختلاف نظر روستاییان در مورد اهمیت هر یک از عوامل و نتایج حاصل از تحلیل مسیر است. شایان ذکر اینکه، بیشترین اختلاف نظر در مورد اهمیت عامل ترویجی است. برای آنکه نقش متغیرهای هر عامل و به ویژه عامل ترویجی بر متغیرهای دیگر مشخص شود، می‌توان به شکل شماره‌ی ۲ توجه کرد.

شکل ۲. نمودار تحلیل مسیر عوامل اصلی تأثیرگذار بر میزان عضویت در تعاونی‌های تولیدی در روستاهای نمونه با استفاده از ضرایب همبستگی

همان‌گونه که در نمودار تحلیل مسیر دیده می‌شود، عامل ترویجی بیشترین تأثیر را در میزان تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی دارد و در مرحله‌ی بعد عامل اجتماعی، عامل اقتصادی و عامل محیطی به ترتیب از عوامل تأثیرگذار در میزان تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی هستند.

نتیجه‌گیری

با آگاهی از آثار اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی، تعاونی‌های تولید روستایی ابزاری برای ایجاد اشتغال، ارتقای میزان بهره‌وری در واحد سطح، ایجاد دگرگونی عمیق و اساسی در نظام کشاورزی موجود، کمک به توسعه‌ی مشارکت مردمی در بخش کشاورزی، پایین آوردن خطرپذیری سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، کاهش هزینه‌های دولتی در تولید، گسترش و اشتغال‌زایی مولد، کاهش بیکاری، تأمین نیازهای اساسی و ارتقای شاخص‌های رفاه عمومی، کارآفرینی، ارتقای بهره‌وری و کارآیی نیروی انسانی با افزایش ظرفیت‌های شناختی کشاورزان (آگاهی، دانش)، افزایش میزان عملکرد در واحد سطح به شیوه‌ی فعالیت گروهی برای افزایش میزان محصولات در واحد سطح و نیز کاهش هزینه‌های تولید و به حداکثر رساندن سود است.

آن‌گونه که پیش از این گفته شد، این نوشتار عوامل مؤثر بر تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی را مورد تحلیل قرار داده است. نتایج تحلیل همبستگی نشان داد که بین ارتقای مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی و ترویجی و تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی، رابطه‌ی معناداری وجود داشت. همچنین نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون به روش گام‌به‌گام نشان داد که از میان متغیرهای مؤلفه‌های ترویجی، متغیرهای رهنمودهای ترویجی مروّجان، مطالعات نشریه‌های ترویجی و شبکه‌ها و منابع اطلاعاتی، در جمع ۱۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. از میان متغیرهای مؤلفه‌های اقتصادی، متغیر میزان درآمد ناخالص، سطح زیرکشت و دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری ۱۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. از میان متغیرهای مؤلفه‌های اجتماعی، متغیر اعتماد اجتماعی - نهادی، منزلت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، میزان رضایت شغلی و میزان دانش و مهارت ۳۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند و از میان متغیرهای مؤلفه‌های محیطی، متغیرهای میزان حفاظت از منابع آب و خاک، مکان‌گزینی روستا و نوع روستا از دید شرایط طبیعی ۰/۰۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. در نهایت، نتایج به دست آمده از تحلیل مسیر متغیرهای چهار عامل اصلی شامل: ترویجی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی نشان داد که عامل ترویجی به ترتیب بیشترین تأثیر را در میزان تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی داشته‌اند. بر این اساس، عامل ترویجی علاوه بر آثار مستقیمی که بر افزایش میزان عضویت در تعاونی‌های تولیدی روستاهای نمونه داشته با تأثیرگذاری بر سه عامل دیگر، آثار غیرمستقیمی نیز در این زمینه داشته که نباید مورد بی‌توجهی قرار گیرد.

با استناد به نتایج پژوهش، پشتیبانی از تشکیل تعاونی‌های تولیدی باید مورد توجه خاص قرار گیرد؛ زیرا در توسعه‌ی عوامل سرمایه‌های اجتماعی، انسانی، مالی، فیزیکی و طبیعی نقش مهمی را ایفا می‌کند. در این راستا برای رسیدن به توسعه‌ی کشاورزی، بایستی تشویق کشاورزان خرده‌مالک به تشکیل تعاونی‌های تولید روستایی در اولویت قرار گیرد. علاوه بر این با گسترش رسانه‌های ارتباط جمعی، اطلاع‌رسانی بیشتری در ارتباط با آثار تعاونی‌های تولیدی در توسعه‌ی

مناطق روستایی صورت گیرد. همچنین به دلیل اهمیت عامل ترویجی در تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی، بایستی تدابیری اندیشیده شود تا مروّجان و کارشناسان کشاورزی با مناطق روستایی ارتباط بیشتری داشته باشند و برای دستیابی به این امر، باید آموزش‌های ضمن خدمت ترویجی با هدف تسهیل ارتباط میان کارشناسان و مروّجان بخش کشاورزی در اولویت برنامه‌های مسئولان و دست‌اندرکاران بخش توسعه‌ی کشاورزی و توسعه‌ی مناطق روستایی قرار گیرد. علاوه بر این، بایستی مراکز ترویج و خدمات جهاد کشاورزی به انواع وسایل کمک آموزشی، دیداری و شنیداری تجهیز و در ارتباط با شبکه‌های شخصی تقویت شوند. در این زمینه پیشنهاد می‌شود با برگزاری کارگاه‌های آموزشی و توانمندسازی بهره‌برداران با استفاده از شیوه‌های مشارکتی، مسائل مربوط به تسهیل عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید، مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و با استفاده از نتایج این کارگاه‌ها، راهکارهایی برای تسهیل فرآیند عضویت کشاورزان در تعاونی‌های تولید تهیه و اجرا شود. با توجه به اینکه از بین متغیرهای مؤلفه‌ی اجتماعی، میزان اعتماد روستاییان به مروّجان کشاورزی، از عوامل مهم و مؤثر در عضویت آنان در تعاونی‌ها بوده است، باید تلاش شود که اعتماد روستاییان به مروّجان کشاورزی تقویت شود و در این مورد نیز، آموزش‌های ضمن خدمت برای مروّجان و کارشناسان کشاورزی موجب به‌روزرشدن دانش آنان شده و خود یکی از عوامل تقویت‌کننده‌ی اعتماد کشاورزان به مروّجان کشاورزی است.

در نهایت می‌توان گفت با به‌کارگیری اقداماتی مانند تأمین به‌موقع نهاده‌ها، چاره‌جویی و بازتاب مشکلات اعضا به دست‌اندرکاران و برگزاری کلاس‌های آموزشی - ترویجی مانند آموزش عملی به روستاییان عضو در مکانی مناسب برای کسب مهارت‌های مورد نیاز، می‌توان به رفع مشکلات اعضای تعاونی‌های تولید روستایی کمک کرد. اقدامات فوق، به‌ویژه در مورد توزیع نهاده‌ها، سبب اطمینان خاطر کشاورزان، ثبات قیمت نهاده‌ها و در پی آن، افزایش کارایی در تعاونی‌های تولیدی خواهد شد و آثار مثبت آن در درازمدت به توسعه و گسترش تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی می‌انجامد.

منابع

- Adeayoum, Z., 2009, **Coffee Co-operatives Help Small Scale Farmers Get a Fair Trade Price Through Fair Trade and Other Specialty Coffee Markets**, Vol.23, No.10. PP. 1-31.
- Ahmadi, M. T., 1999, **Study of Factors Affecting the Membership of Farmers in Rural Production Cooperatives under the Multiplicity Model of Dissemination of Innovations, A Case Study of Fars Province**, A Thesis Presented For the Degree of Master of Tarbiat Modares University, Faculty of Agricultural. (In Persian)
- Amini, A.M., Ramazani, M., 2006, **Study of Effective Factors on Success of Poultry-Farm in Esfahan Province**, Journal of Natural Resources and Agricultural Techniques and Sciences, Vol. 10, No. 1, PP. 121-135. (In Persian)
- Ansari, H., 1991, **Evaluation of Rural Cooperatives, Country Rural Cooperation Central Organization**, Plan and Design Substitution of Agricultural Ministry, Jihad Ministry Publishing, Tehran, Iran. (In Persian)

- Anster, H., 2008, **Cooperatives in Bangladesh-an Overview**, Rural Services Agency, Dhaka.
- Birchall, P., 2005, **Rediscovering the Co-operative Advantage: Poverty Reduction through Self-help**, International Labour Organisation, Vol. 25, No. 6, PP. 15-31.
- Brenda, G., 2003, **New Generation Co-operative Theory**, Journal of Cooperatives, National of Farmers Co-operative, Saskatoon, Vol. 11, No. 4, PP. 76-79.
- Christou, L., 2005, **Agricultural Organizations Debt Adjustment: The Role of the State, the Agricultural Organizations and of the Agricultural bank of Greece**, Sineteristiki Poria, Vol. 17, No. 2, PP. 232-251.
- Daizavandi, S., Ansari, H., Azkia, M., 2010, **Survey of Staff Amount From Rural Cooperatives Social and Economical Performance, Case Study: Mashahd County Rural Cooperatives**, Journal of Jihad, Jihad Ministry Publishing, Vol. 21, No. 2, PP. 63-89. (*In Persian*)
- Darvishnia, A. R., 2000, **Evlatuion of Success Amount Productive Cooperatives Companies in Fars Province**, A Thesis Presented For the Degree of Master of Tarbiat Modares University, Faculty of Agriclural. (*In Persian*)
- Entrnam, P., 2007, **Reactions of Spanish Cooperatives to Globalization: Ideal Discourse Types**, Journal of Rural Cooperation, Vol. 32, No. 11, PP. 11-41.
- Fazelnia, GH., 2004, **The Analysis of Effective Factors on Rural Peoples Knowledge and Awareness in Cooperation Sector, and Presentation of Strategical Pattern, Emphasized on Environmental Factors**, Case Study: Semnan Province, A Thesis Presented For the Degree of Ph.D. in Geography and Rural Planning of Tarbiat Modares University. (*In Persian*)
- Gharani Arani, B., 2003, **Study of Factors Affecting the Tendency of Peasants in Rural Cooperatives Establishment, A Case Study of Ghom Ghanavate Dehstan**, A Thesis Presented For the Degree of Master of in Geography and Rural Planning, Tarbiat Modares University. (*In Persian*)
- Heidari Sarban, V., 2004, **the Role of Productive Co-operatives on Rural Regions Development**, Case Study: Meshkinshahr County, A Thesis Presented For the Degree of Master of Tarbiat Modares University. (*In Persian*)
- Heidari Sarban, V., 2006, **Establishment of Rural Co-operatives: an Essential Step towards Environmental Sustainable Development**, Journal of Jihad, Jihad Ministry Publishing, Vol. 26, No. 275, PP. 258-283. (*In Persian*)
- Henrick, J., 2007, **Empowerment Practice and Social Change: the Place for New Social Movement Theory**, University of Washington Seattle, Washington.
- Keanne, I., 2007, **What is Rural Co-operatives**, Center for the Study of Co-operatives, University of Saskatchewan.
- Keshvari, B., 2001, **Profile of Consumption Cooperative Companies in Iran**, Ltd Tehran-Iran, Printed in Iran. (*In Persian*)
- Labour International Organozation., 2008, **Fact Sheet Cooperatives and Rural Employment**, Publishing of World Bank Public Action, New York.
- Louloudis, L., 2006, **Draft Law on the Agricultural Cooperative Organizations**, the Flasher Press, Athens.

- Maraveyas, Nichelsam, 2000, **Farmers and Agricultural Policy in Greece since the Accession to the European Union**, Sociological Rurally, p 270-276.
- Mergos, G., 2008, **Agricultural Credit, Agricultural Development and the Role of ATE**, A Shish Publishing House, Epilogi.
- Nillson, J., 2008, **Co-operative Organizational Models as Reflections of the Business Environments Swedish University of Agricultural Sciences**, Swedish University of Agricultural Science, Swedish.
- Ortman, G., 2009, **Small Scale farmers in South Africa; Can Agricultural Co-operatives facilitate Access to Input and Product Markets?** College of Agriculture, Food and Environmental Sciences, University of Minnesota, Staff Paper Series PO6 January.
- Ostadi, H., Alizadeh, A.R., 2009, **Survey of Governmental Support Policies From Cooperatives establishment and Development by Through of Banking Facilities, kohgeloeihe and Boir Ahmad Province**, Journal of Tavaon, Tavaon Ministry Publishing, Vol. 206 & 207, No. 20, PP. 47-59. *(In Persian)*
- Pavdial, K., 2010, **How to Leverage the Co-operative Movement for Poverty Reduction**, Growth and Investment Group, Retrived From www.iseg.utl.pt/~depteco/ iseg_ecosemin 0304_sabs.pdf.
- Ranjbar, S., Monfarediraz, B., 2008, **Survey of Educational-Extensional Ways of Cooperation Sector and Representation of Policies**, Journal of Tavaon, Tavaon Ministry Publishing, Vol. 279, No. 189-190, PP.110-119. *(In Persian)*
- Sadei, H., 2009, **Survey of Impacts of Agricultural Production Cooperatives on Hamadan Province**, Journal of Iranian Economy Researches and Agricultural Development, Vol. 40-2, No. 4, PP. 57-60. *(In Persian)*
- Smith, M., 2009, **An Analysis of the Socio-economic Impact of Cooperative in Africa and Their Intentional Context**, ICA Regional Office for Africa, Nairobi.
- Suleman, A., 2007, **Agricultural Co-operatives: the Role in Food Security and Rural Development 21**, Moshi University College of Co-operative and Business Studies Moshi, Tanzania.
- Taherkhani, M., Heidari Sarban, V., 2004, **the Role of Productive Co-operatives on Rural Regions Development**, Case Study: Meshkinshahr County, Journal of Research in Geography, Vol. 36, No. 49, PP. 115-126. *(In Persian)*
- Zamani, GH. Abadi, B., 2009, **Social Factor Influencing the Agricultural Participation in Fars Province Watershed Cooperatives Establishment**, Journal of Tavaon, Tavaon Ministry Publishing, Vol. 20, No. 210-211, PP. 118-123. *(In Persian)*